

ників і літераторів на основі асигнувань Літфонду. А вони у свою чергу, поширювати мистецтво серед населення, проводячи літературні вечори, пишучи твори тощо.

З 1760 осіб мистецької інтелігенції, які перебували в тилу, до 1 червня 1944 р. в Україну повернулося близько тисячі осіб, які були членами творчих спілок і мистецьких організацій. Такі швидкі дії щодо відновлення мистецьких установ свідчать про те, що влада на творчу інтелігенцію покладала великі сподівання в ідейно-виховному процесі. У першу чергу повертали тих, у кому були впевнені щодо їхньої відданості ідеям комуністичної партії і тих, хто мав високий авторитет серед бійців і населення.

З поверненням мистецьких установ в Україну відбулося і їх часткове оновлення. За роки війни у складі української інтелігенції відбулися серйозні якісні і кількісні зміни. Війна забрала життя багатьох її талановитих і діяльних представників. Представники інтелігенції, що перебували на окупованій території, зазнали дискримінаційного ставлення до себе. Хоч у зверненнях ЦК КП(б)У, Раднаркомом і Верховної Ради УРСР до населення і заявлялося про необхідність залучення до творчої праці чесних представників інтелігенції, які не "заплямували" себе співпрацею з окупантами, але розв'язання цих питань було передано репресивним органам. Недовіра, звинувачування переслідували всю інтелігенцію, що пережила окупацію, тому за наказом партійних органів членство у творчих спілках не продовжувалося автоматично. Для того, щоб отримати членський квиток відповідної спілки потрібно пройти увесь процес вступу, незалежно від попередніх років. Так, Спілка радянських архітекторів України планувала до 1 червня 1944 р. завершити перереєстрацію своїх членів. Дійсним членом СРАУ можна вважати лише тих, хто активно бере участь у діяльності Спілки [22, арк. 1]. До творчих спілок України в цей час влилося й багато молодих митців, переважно вчорашніх фронтовиків.

Отже, відразу ж після звільнення українських земель на Україну повертається інтелігенція, яка і проводила активну роботу з відновлення творчих установ та мистецьких організацій. І хоча урядом було розроблено перспективний план з реєвакації установ мистецтва, але не завжди він виконувався. Оскільки іноді виникали перешкоди з перевезення мистецьких установ у встановлені терміни або ж навпаки, окремі обласні відділи творчих спілок відновлювалися раніше встановленого терміну, тобто поверталися митці, які до війни були членами спілок і проводили організаційну роботу. Звичайно, цей процес відбувається поступово і проходив у декілька етапів. Через деякий час, офіційно, згідно з постановами РНК УРСР відновлюється діяльність, спочатку в Києві, а потім і в інших містах творчих спілок. У першому півріччі 1944 р. в Україні уже діють всі довоєнні творчі спілки, основним завданням яких на той час було провести перереєстрацію своїх членів й організувати діяльність обласних відділів спілок. Щодо театрів, то лише завдяки акторам, які перебували на окупованій території, відразу ж відновлювалася робота театральних колективів у звільнених містах України. Оскільки повернення театрів з евакуації розпочалося лише в

грудні 1943 р. – січні 1944 р. і відбувалося у три етапи, що тривали до січня 1945 р. Після реєвакації театрів зі східних областей СРСР відбулася реорганізація театральних колективів, що першими розпочали виставкову діяльність у звільнених містах. Частина з них продовжила свою роботу, частина ввійшла до складу реєвакованих театрів, а частина зазнала переслідувань з боку радянських спецслужб за "співпрацю" з окупаційною владою. Створювалися також нові творчі колективи, такі як Державний український народний хор. Отже, організаційна робота з відновлення діяльності культурно-мистецьких установ та організацій на Україні в 1943–1945 рр. проводилася дуже активно як творчою інтелігенцією, так і радянською владою України.

1. *Бойко Е.* Украинская интеллигенция и революция: общее и особенное Украина в 1917–1929 гг. // Некоторые проблемы истории. – К., 1991. 2. *Відроджується театральне життя* // Київська правда – 1943. – 24 листоп. 3. *Горбунко А.Г.* Харківський державний орден Леніна академічний український драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1979. 4. Довідки, телеграми та листування про реєвакацію установ і населення на Україну. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України) – Ф. 1, оп. 23, спр. 646. 5. *Сєвєсєв С.Т., Канаєвко С.А., Ковальов В.І., Гребенюк В.В.* Історія культури України. – Х., 2001. 6. Звіт про творчу діяльність композиторів України за I півріччя 1944 р. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 661, оп. 1, спр. 6. 7. Звіт Спілки радянських художників України та листування по питанню образотворчого мистецтва – ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 174. 8. *Золотоверхий І.Д.* Розвиток української радянської культури за роки радянської влади. – К., 1947. 9. *История Украинской ССР* : В 10 т. – К., 1984. – Т. 8. 10. *Історія Української РСР* : У 8 т., 10 кн. – К., 1977. – Т. 7. 11. *Кафтанов С.* Советская интеллигенция в Великой Отечественной войне. – М., 1945. 12. *Коваль М.В.* Великий подвиг труженников тыла. – К., 1985. 13. *Коваль М.В.* Общественно-политическая деятельность трудящихся Украины в период Великой Отечественной войны. – К., 1977. 14. *Кондратюк К., Полл Р.* Театральне життя Львова в перші повоєнні роки (1944–1950) // Львів: місто – суспільство – культура. – Л., 1999. 15. *Культурне будівництво в Українській РСР.* Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського Уряду 1917 – 1960 рр. : Зб. док. : У 2 т. – К., 1961. – Т. 2. 16. *Культурне будівництво в Українській РСР* червень 1941–1950 : Зб. док. і мат. – К., 1989. 17. Листування з ЦК КП(б)У, РНК УРСР з Держпланом УРСР про відновлення клубів і будинків творчості. – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМ України) – Ф. 500, оп. 1, спр. 16. 18. *Марусик Т.В.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.). – Чернівці, 2002. 19. Матеріали про реєвакацію установ, підприємств і учбових закладів Управління в справах мистецтв при РНК УРСР, Наркомату освіти та Наркомату охорони здоров'я Української РСР – Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 2, оп. 7, спр. 1520. 20. *Микульська Л.* Розвиток культури і освіти в Луцьку в післявоєнний період // Минуле і сучасне Волині. – Луцьк, 1985. 21. *Мозговський М.В.* Інтелігенція України і тоталітарний режим у повоєнні роки (1945–1953) // Південний архів. Історичні науки – 2004. – Вип. 14. 22. План роботи Спілки радянських архітекторів УРСР на 1944 р. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 640, оп. 1, спр. 13. 23. Постанови ЦК КП(б)У і РНК УРСР, доповідні записки та листування про фінансування, реєвакацію театрів на Україну, становище драматургії образотворчого мистецтва. – ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 175. 24. Проекти постанов ЦК КП(б)У, доповідні записки про стан роботи Харківської, Сталінської, Ворошиловградської, Чернігівської, Кіровоградської областей. – ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 162. 25. Протоколи засідань правління Спілки художників України. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 581, оп. 1, спр. 6. 26. Постанова № 216 від 18 березня 1944 р. РНК УРСР і ЦК КП України про відновлення роботи Спілки радянських композиторів України та Музфонду УРСР. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 661, оп. 1, спр. 5. 27. *Смишко В.Л.* Возрожденный Киев (Трудовое содружество народов СССР в восстановлении столицы Украины, 1943–1950 гг.) – К., 1990. 28. Спілка композиторів України // Українська радянська енциклопедія : У 16 т. – К., 1963. 29. Штатний розклад і кошторис адміністративно-керівних витрат Спілки композиторів і обласних спілок на 1944 р. – ЦДАМЛМ. – Ф. 661, оп. 1, спр. 11.

Надійшла до редколегії 19.04.06

I. Севастьянова, асп.

РЕКРУТСЬКІ НАБОРИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1735–1739 РОКІВ

Розкрито особливості рекрутських наборів у період російсько-турецької війни 1735–1739 рр.

This article deals with the peculiarities of recruitment during the period of Russian-Turkish War of 1735-39.

Загострення суперечностей між Російською й Османською імперіями призвело до російсько-турецької війни 1735–1739 рр. Під час війни загинуло понад

100 тис. чол. і переважна більшість не від військових дій [21, с. 154]. Основними причинами величезних людських втрат, на думку сучасників подій та істориків, були

© I. Севастьянова, 2007

несприятливий клімат, погана організація походів і своєрідність тактики головнокомандуючого Дніпровської армії Бурхарда Крістофа фон Мініха [1, с. 410, 417–418, 420–422; 3, с. 446; 9, с. 260–261, 264, 269, 274; 8, с. 127, 137; 21, с. 119, 129, 134]. Ось чому російський уряд протягом війни декілька разів опубліковував укази для рекрутських наборів [37]. За підрахунками Л. Безкровного, під час російсько-турецької війни 1735–1739 рр. з населення Російської держави було взято близько 160 тис. рекрутів (без урахування особливих наборів – *С.І.*) [16, с. 34; 37]. У статті зроблено спробу розкрити особливості рекрутських наборів у зазначений період.

Точкою відліку створення регулярної російської армії вважається 1699 р., коли було оголошено перший у державі набір рекрутів. З 1705 р. рекрутські набори стали систематичними. Іншим джерелом комплектування армії являлися прийом волонтерів – так званих *вольных гулящих людей*. Під цю категорію потрапляли холопи-втікачі, кріпосні, вільновідпущеники. Держава йшла назустріч їх бажанню служити в армії, поступаючись тяглицем, але отримуючи натомість солдата. Їх приплив постійно зростає включно до другої половини XVIII ст., коли таких шукачів припинили приймати в армію. Третім постійним каналом поповнення збройних сил була мобілізація дворянського стану на військову службу. Для того, щоб частково полегшити дворянську службу, частково забезпечити їй престижніший характер, дворян переважно направляли у гвардійські полки. Гвардія була елітними військовими частинами, що охороняли царську родину, палац і брали участь у відповідальних військових операціях [27]. Вона була представлена піхотними Прображенським, Ізмайловським, Семенівським полками й одним кірасирським полком [29]. Військова реформа Петра I створила регулярну армію, чисельність якої за табелем 1732 р. у мирний час становила 232437 чол., а у військовий – 242182 чол. [4, с. 233–234; 6, с. 47–49].

Рекрутській повинності підлягало населення "котре в подушний оклад положено", за виключення населення Сибірської губернії, однодворців [33] і ратних людей колишньої служби Воронежської, Київської, Казанської й Астраханської губерній; селянських слобод, приписаних до катеринбурзьких заводів; тульських і сестрорецьких зброярів, селян демидівських заводів, що знали ремесла. Частина населення відбувала військову повинність на особливому становищі: населення Сибірської губернії комплектувало свої місцеві війська; однодворці Воронежської і Київської губерній комплектували Українську ландміліцію; однодворці Казанської й Астраханської губерній – Закамську ландміліцію; селяни, приписані до катеринбурзьких заводів, давали людей в "ученики к горным делам" і для охорони заводів; тульські і сестрорецькі зброярі також давали людей в учні [2, с. 19–20; 4, с. 231; 11, с. 915 (№ 7046), 1021–1022 (№ 7141); 12, с. 275 (№ 7378), 548 (№ 7610), 647–648 (№ 7684), 663 (№ 7698), 724 (№ 7753), 831–832 (№ 7872); 16, с. 492; 20, с. 16].

Замість виконання низки повинностей розкольники сплачували подвійний подушний податок [39]. Ця обставина приваблювала у їх скити багатьох бажаних уникнути обтяжливих повинностей, тому за законом 11 грудня 1738 р. вони мали відбувати рекрутську повинність на основі "с пятидесяти душ по человеку". Рекрутів із середовища розкольників розсилали в різні полки і намагалися повернути до ортодоксального православ'я [12, с. 666–667 (№ 7702), 731–732 (№ 7762)].

Зазначені вище набори рекрутів здійснювалися з усієї держави, але були при Анні Іоаннівні й особливі набори. Так, у 1737 р. було оголошено позачерговий

набір в армію всіх придатних до служби "синодальных, архиерейских, детей боярских и слуг монастырских, и священнических, и церковных причетнических детей, також найденных в Москве разночинцев", не покладених у подушний оклад у віці від 15 до 40 років [12, с. 18–19 (№ 7158), 257–258 (№ 7364), 303–304 (№ 7389), 438 (№ 7531); 14, с. 639; 15, с. 631–632]. У Гетьманщині, а також донських козачих містах духовних осіб не перепісували і не брали в рекрути, бо населення цих регіонів виконувало низку тяжких повинностей, як-то забезпечення армії підводами, волами, кіньми, провіантом і фуражем, вінтер-квартирами [26], робітниками на громадській роботі і т. д. [12, с. 4–5 (№ 7144), 222–223 (№ 7331)].

Відповідальність за виділення рекрут лягла на міські і сільські общини. Водночас дворянство контролювало обциний збір воїнів. Оскільки рекрутська повинність була общинною, то вибір кандидатів і почерговість участі сімей у її виконанні визначала община. Військова служба була пожиттєвою: рекрут вибував із попереднього соціального стану і назавжди прощався із своєю малою батьківщиною і рідними. Близькі побивалися за новобранцем, як за покійником, а сусіди збирали йому грошову допомогу [6, с. 47–48].

У кожному указі, що визначав набір, зазначалося число осіб, з яких необхідно взяти рекрутів. Брили одного рекрута зі 125 чол. (закон 3 вересня 1736), 120 (3 липня 1738 і 20 серпня 1739), 98 (19 вересня 1737) і з 50 чол. (11 грудня 1738) [7, с. 95–96; 11, с. 915 (№ 7046); 12, с. 275 (№ 7378), 548 (№ 7610), 667 (№ 7702), 832 (№ 7872)].

Указами постійно підтверджувалася необхідність "собрать доимочных с 1726 года всех нарядов рекрут" [11, с. 915 (№ 7046); 12, с. 275 (№ 7378), 548 (№ 7610)]. Хоча постійно підтверджувалося "о заплаче рекрут на указанных строк бездоимочно", але недоїмки [32] за рекрутськими наборами були звичним явищем. Уряд марно боровся з ними всіма можливими засобами [12, с. 955 (№ 7948); 14, 638–639; 16, с. 253, 362; 17, с. 264–265; 19, с. 293–294]. В указах визначалися і терміни для закінчення набору рекрутів: до січня 1737 р. (закон 3 вересня 1736), січня 1738 р. (19 вересня 1737) і т. д. [11, с. 915 (№ 7046); 12, с. 275 (№ 7378), 548–549 (№ 7610), 832 (№ 7872); 16, с. 492].

Община, отримавши указ про набір, мала вести рекрутів у міста і там їх показувати начальству. Рекрутів збирали губернатори і воеводи разом зі спеціально присланими від армії штаб-офіцерами [11, с. 915 (№ 7046); 12, с. 275 (№ 7378), 548 (№ 7610), 832 (№ 7872)].

Для визначення придатності чи непридатності людей, наданих общиною, в указах містилися певні вимоги щодо росту, віку і стану здоров'я. Надані рекрути мали бути віком від 15, а в інших указах – 18 (3 липня 1738 р., 20 серпня 1739 р.) до 30 років, а ростом від "двух аршин и двух вершков" [22; 24] (близько 151 см. – *С.І.*). Майже постійно в законах підтверджувалося брати в рекрути людей "крепких и здоровых, и в службу годных" [11, с. 915 (№ 7046); 12, с. 275 (№ 7378), 370–371 (№ 7464), 548 (№ 7610), 832 (№ 7872); 16, с. 492].

При поставці рекрутів община надавала одяг, провіант і гроші цим рекрутам. В одяг входили каптан сермяжний [28], шуба, шапка, рукавиці, дві сорочки, підштанки і штани сермяжні чи шкіряні, панчохи, у взуття – одна пара упок чи черевиків [41]. Община забезпечувала рекрут на місяць провіантом. Окрім усього вона вносила ще по 50 коп., а згодом 1 руб. на кожного рекрута [11, с. 917 (№ 7046); 12, с. 277 (№ 7378), 549–550 (№ 7610), 832, 836 (№ 7872); 16, с. 492].

У період правління Анни Іоаннівни продовжувалася запроваджена Петром I практика зарахувань рекрутів.

Общині зараховували за рекрутів чи надлишкових узятих з неї людей, чи таких, які були взяті терміново, не в загальний набір. Так, законами 1736 р. наказано зараховувати за рекрут бурлак [23], які вступили до батальйону солдат на Ладозькому каналі, а також втікачів, що переховувалися в Казанській губернії і були направлені в місцеві військові гарнізони і полки діючої армії [11, с. 748–749 (№ 6893), 888 (№ 7016), 918 (№ 7046); 12, с. 55 (№ 7180)]. За порушення указів про зарахування рекрутів, винних чиновників карали грошовими штрафами різного розміру [12, с. 50–51 (№ 7177)].

Поміщики, не бажаючи віддавати в рекрути власних людей, а члени родин священиків священики і купці – самостійно відбувати рекрутську повинність, могли купувати рекрутів. Куплених рекрутів, як включених, так і ні в подушний податок [34] мали приймати без будь-яких довідок [11, с. 916 (№ 7046); 12, с. 276 (№ 7378), 550 (№ 7610), 835 (№ 7872)]. Це і призвело до значних зловживань: стали купувати чужих кріпосних людей, солдат-втікачів і ставити їх у рекрути. Бувало, що таким чином одного і того ж втікача ставили в рекрути два-три рази. Законами визначалися різні суворі покарання за віддачу в рекрути чужих людей: побиття батогами, вирізання ніздрів, каторга і навіть смертна кара [12, с. 835–836 (№ 7872)]. Осіб жіночої статі наказано "бити кнутом и отсылать в работу на фабрики на 10 лет, а которых на фабрики не примут, тех посылают в работу в дальние монастыри" [12, с. 835–836 (№ 7872)]. У всіх випадках тим, чю людину незаконно віддали в рекрути, надано право взяти за це у порушника закону кращого з його людей чи 100 руб., й окрім цього гроші за "пожилое" [12, с. 835 (№ 7872); 35]. У зв'язку із фальсифікаціями заборонялося поміщикам молодше двадцяти років продавати не тільки чужих, але і їх власних людей. За такий проступок малолітнього поміщика мали "бити кошками и писать в матросы" [10, с. 46–47; 12, с. 836 (№ 7872); 30].

Узявши придатних до військової служби людей у рекрути, офіцери-приймальники мали протягом трьох днів без зайвої тяганини надавати віддавцеві рекрут квитанції [25]. Прийнятих рекрут розміщували на станціях [11, с. 917 (№ 7046); 12, с. 277 (№ 7378), 549–550 (№ 7610), 634–635 (№ 7872)].

Держава видавала рекрутам платню у розмірі встановленому законами. Провіант для них на один місяць надавала община, а потім його видавали із державних магазинів [31] на початку кожного місяця без будь-яких зволікань. За затримку видачі рекрутам провіанту і платні, карали "жестоким истязанием на галеры". Хворим рекрутам намагалися поліпшити харчування, даючи в раціон "вино, укус, масло, перец, мясо и рыбу, что кому, смотря по болезни потребно" [12, с. 386 (№ 7482), 832, 836 (№ 7872)]. Офіцери навчали набраних рекрут військовій справі, їм заборонялося використовувати рекрут на тяжких роботах, як-то "на земляных работах и на таскании на себе" [12, с. 618–619 (№ 7659), 695–696 (№ 7729), 923 (№ 7920)]. Рекрутів ділили на "добрых, средних и плохих" і всякого розряду направляли в кожен полк порівну [12, 793–794 (№ 7820)].

Для досягнення успіху у справі набору рекрутів, губернатори, воеводи і офіцери-приймальники підлягали суворій відповідальності. Основою цієї відповідальності губернаторів і воевод було те, що вони оглядали набраних рекрутів, підписували їх списки, а офіцери-приймальники – приймали і відводили їх. Укази передбачали за хабарництво, зловживання владою та інші проступки покарання у вигляді штрафу, конфіскації майна і навіть смертної кари [11, с. 917 (№ 7046); 12, с. 277 (№ 7378), 550–551 (№ 7610), 836–837 (№ 7872)].

Досить суворими були покарання за порушення правил рекрутської повинності з боку поміщиків й об-

щин. Згідно з указами 3 вересня 1736 р. і 19 вересня 1737 р., поміщики мали надавати "сказки" [40] про чисельність душ, що знаходилися в їхніх володіннях за переписом, а за приховування визначено "за то утаенное число душ взять вдвое" [11, с. 918 (№ 7046); 12, с. 278 (№ 7378)]. Згодом "сказки" у поміщиків уже не вимагали, так як були платіжні відомості попередніх наборів у всіх губерніях і провінціях [12, с. 550 (№ 7610), 836 (№ 7872)]. Законами визначалося за непоставку рекрутів у поміщиків брати їх кращих людей, а купців, управителів і старост або їх дітей записувати в рекрути [12, с. 548–549 (№ 7610), 832 (№ 7872)].

Прагнучи уникнути військової служби, рекрути намагалися завдати собі тілесних ушкоджень, утекти. Рекрутів, які ушкодили себе, карали шпіцрутенами [42] і записували в солдати, а нездатних володіти зброєю – у ямщики. Якщо ж вони зовсім не могли служити, то для "для страха другим", їх страчували [11, с. 917 (№ 7046); 12, с. 277–278 (№ 7378), 551 (№ 7610), 837 (№ 7872)]. Для того, щоб упізнати і затримати рекрутів-утікачів, з 1712 р. їм на лівій руці голкою робили спеціальне татування і натирали порохом [6, с. 48]. Спійманих рекрутів-утікачів били батогами і засиляли на довічну роботу на сибірські заводи або били шпіцрутенами, якщо вони служили в армії менше одного року і втекли вперше [11, с. 465–466 (№ 6673), 682–683 (№ 6854); 12, с. 313 (№ 7397), 560–561 (№ 7630), 718–719 (№ 7743); 13, с. 492–493]. Законами неодноразово продовжувалися терміни явки рекрутів-утікачів. У разі, коли рекрути самостійно поверталися до армії, їх без будь-яких покарань відправляли в полки, а нездатних відбувати військову службу відпускали додому [11, с. 465–466 (№ 6673), 682–683 (№ 6854); 12, с. 312–313 (№ 7397), 716 (№ 7716), 905 (№ 7903); 13, с. 492–493].

Неодноразово видавалися укази про боротьбу з рекрутами-втікачами. Для піймання втікачів направлялися військової команди, які мали оглядати місцевість. Вони не проявляли особливої активності. Очевидно, офіцери боялися, що солдати можуть втекти і тому обмежувалися тим, що розміщували солдат у поселеннях на постіях [36]. Рекрути-втікачі ж продовжували залишатися в лісах. Тоді вирішили зобов'язати "самих обывателей тех беглых солдат и рекрут ловить" [5, с. 38–39; 12, с. 387 (№ 7433), 561 (№ 7630), 718–720 (№ 7743)].

За переховування рекрутів-утікачів визначалися суворі покарання. У поміщиків брали вдвічі більше рекрутів, а прикажчиків, старост, виборних і селян самих забирали в рекрути, духовних осіб лишали сану, придатних – записували в солдати, а непридатних – засиляли до Оренбургу [12, с. 387 (№ 7433), 560–561 (№ 7630), 718–720 (№ 7743), 905–906 (№ 7903)].

Купці при виконанні повинностей і сплаті податків мали певні пільги. Їм дозволяли платити 100 руб. замість поставки рекрутів натурою, без надання провіанту і грошей [11, с. 527–528 (№ 6743)]. Указом 18 грудня 1739 р. дозволено всьому купецтву "чтоб оно не умалюсь, а паче умножалось" купувати рекрутів. Проте вони могли їх купувати тільки у поміщиків, які мали не менше 100 душ і проживали у тій же місцевості, що й купці. Купці також могли, за згоди поміщиків, вступати з ними в складку [10, с. 43; 12, с. 975–976 (№ 7973)]. За словами шведського вченого К. Бйорка, який у 1735 р. був у Санкт-Петербурзі один рекрут коштував 60–70 руб. [4, с. 231].

Духовенство було виключене з рекрутського набору. Указами 6 лютого і 7 вересня 1737 р. дозволялося священикам замість віддачі в рекрути братів, дітей чи племінників вносити по 200 руб. за кожного або куплених рекрутів і 50 руб. на зброю, платню, амуніцію і провіант

для кожного наданого рекрута [12, с. 41–42 (№ 7169), 257–258 (№ 7364), 303–305 (№ 7389)].

У період правління Анни Іоаннівни були визначені чіткі правила для складки при наборі рекрутів. Той, хто мав повне число душ, тобто число, з якого указом визначалося взяти одного рекрута, і ставив його натурою. Якщо, окрім цього у власника залишалося більше двох частин, то він надавав ще одного рекрута, а до нього, у доповнення до повного указанного числа, приписували дрібнопомісних. У великому селі, що належало декільком власникам, жоден з яких не мав вказаного числа душ, ставив рекрута той із власників, що мав у селі більше половини вказаного числа душ, а решта поміщиків платили йому гроші зі складки. Якщо жоден із співвласників не мав більше половини вказаного числа душ, то ставили рекрутів шляхом жеребкування. Тих, у кого було менше десяти душ, не залучали до жеребкування, вони завжди платили гроші. Однак в указі говорилося "кто сам хотя с малого числа душ отдаст рекрута, а к себе в полное число примет других складчиков: в том воли не отымати". У поміщиків, які мали декілька сіл в одній провінції, брали рекрутів з усіх їх сіл разом [10, с. 39; 11, с. 915–916 (№ 7046); 12, с. 275–276 (№ 7378), 348 (№ 7435), 549 (№ 7610), 832–833 (№ 7872); 16, с. 492–493].

Віддавець рекрутів [25] міг їх здавати на власний вибір у Санкт-Петербурзі, Новгороді, Твері, Москві, Переяславі-Рязанському, Калузі, Тулі, Белгороді, Воронежі та інших містах, тобто, не в одному тому місті, в уїзді якого знаходилася община, яка мала ставити рекрута. Це було значним полегшенням для неї, адже зменшувалася ймовірність втечі рекрутів і витрати на їх перевезення [10, с. 41; 11, с. 917–919 (№ 7046); 12, с. 278–280 (№ 7378), 365–366 (№ 7453), 935–936 (№ 7936)].

Отже, рекрутська повинність була значним тягарем для населення Російської імперії. Міські і сільські общини втрачали працездатних членів, несли значні матеріальні витрати під час доставки рекрут у місця збору. Державі навіть жорстокими покараннями не вдавалося ліквідувати недоїмки по рекрутській повинності, хабарництво і зловживання владою серед чиновників, які займалися питаннями рекрутських наборів. Водночас армія сприяла розвитку товарно-грошових відносин, промисловості, сільського господарства, інфраструктури і т. д.

1. Анисимов Е.В. Россия без Петра: 1725–1740. – СПб., 1994.
2. Баюев А. Русская армия в царствование императрицы Анны Иоанновны. – СПб., 1906. 3. Бантыш-Каменский Д.И. История Малой России : В 3 ч. – К., 1903. – Ч. III. 4. Берк К.Р. Путевые записки о России // Петербург Анны Иоанновны в иностранных описаниях. – СПб., 1998.
5. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке (Очерки). – М., 1958. 6. Волкова И. Русская армия в русской истории. – М., 2005.
7. Корсунов А. Опыт истории отправления личной воинской повинности в России, от начала государства до издания рекрутского устава, с 862 по 1831 год. – СПб., 1850. 8. Миних Э. Записки // Безвременье и временщики: Воспоминания об "эпохе дворцовых переворотов" (1720-е – 1760-е годы) / Е. Анисимова. – Л., 1991. 9. Панин П.И. Записка о том, сколько я памятую о крымских и турецких походах // Русский архив издаваемый Петром Бартевным. – М., 1878. – Кн. I. 10. Поливанов К.

Исторический очерк законодательства о рекрутской повинности от Петра I до 1810 г. // Государственная публичная историческая библиотека М. Москви (Россия). Коллекция № 3. 11. Полное собрание законов Российской империи : У 24 т. – СПб., 1830. – Т. 9. 12. Полное собрание законов Российской империи : У 24 т. – СПб., 1830. – Т. 10. 13. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 111: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 4 (1735 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1901. 14. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 114: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 5 (1736 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1902. 15. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 117: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 6 (1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1904. 16. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 120: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 7 (Январь-июнь 1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1905. 17. Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 124: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 8 (Июль-декабрь 1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1906; Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 111: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны (1731–1740 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1901. 18. Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 126: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны (Июль-декабрь 1739 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1909. 20. Шаховской Я.П. Записки // Империя после Петра. 1725–1765 / Яков Шаховской. Василий Нащокин. Иван Неплюев. – М., 1998. 21. Широкорад А.Б. Тысячелетняя битва за Царьград. – М., 2005. 22. Аршин – російська міра довжини, дорівнює 0,71 м, використовувалася до запровадження метричної системи. 23. Бурлака – робітник на річці, який входив у будь-яку артілю, що пересувала судна за допомогою веслування. 24. Вершок – російська міра довжини, дорівнює 4,4 см, використовувалася до запровадження метричної системи. 25. Віддавець рекрут – голова, старшина, виборний, якому доручено привезти рекрут у місто і здати їх. 26. Вінтр-квартири – розквартирування, стоянка військовослужбовців із військових частин у приватних цивільних будинках на зимовий період. 27. Гвардія – кращі, відбірні частини війська. 28. Каптан – старовинний чоловічий довгополий верхній одяг. 29. Кірасир – солдат чи офіцер деяких кавалерійських полків у європейських і російській арміях (до 1917 р.). 30. "Кожка" – ремінний батіг з декількома кінцями, що використовувався у давнину для тілесних покарань. 31. Магазин – склад, приміщення для зберігання продовольчих запасів для армії. 32. Недоїмка – не внесена в термін і рахується за платником частина податку, збору тощо. 33. Однодворці – поселенці, що вважали себе дворянського роду і, частково, володіли людьми, походили із дворянських людей і служили, поселені в XVII ст. на кордонах Російської держави, найбільше їх було у Тамбовській, Воронежській і сусідніх губерніях. 34. Подушний податок (подушне) – податок, що стягується з кожної людини. 35. "Пожилое" – грошова плата, яку селянин віддавав землевласнику у випадку його переходу до іншого землевласника в Російській державі XV–XVIII ст. 36. Постоева повинність (постій) – розквартирування, стоянка військовослужбовців із військових частин у приватних цивільних будинках. 37. Рекрут – у російській (XVIII–XIX ст.) й іноземних арміях особа, яка прийнята на військову службу по найму чи по повинності. 38. Рекрутська повинність – система комплектування регулярної армії в Росії XVIII–XIX ст. (до запровадження загальної військової повинності), що полягала в обов'язковій поставці податковими станами певного числа людей, яка спочатку була позитивною. 39. Розкольник – член однієї із сект, що належить до розколу, послідовник розколу; старообрядець. 40. "Сказка" – іменний список населення Росії XVIII – першої половини XIX ст., що складалася під час ревізій, переписів населення і т. д. 41. Упаки (упоки) – мужичі чоботи з грубими, сиром'ятними хальями. 42. Шпіцрутени – одне з найтяжчих тілесних покарань у дореволюційній російській армії, яке полягало в тому, що підданого цьому покаранню проганяли кризь стрій. Довга гнучка палиця або лозина, яку застосовували при тілесному покаранні (переважно солдат).

Надійшло до редколегії 25.04.06

Н. Слободян, канд. іст. наук

ПОЛІТИКА США В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

Проаналізовано політику Сполучених Штатів Америки в регіоні Перської затоки в період 1992–2006 рр. З'ясовано форми та основні напрями зовнішньополітичної стратегії США, а також засоби її реалізації щодо країн Перської затоки.

The article is devoted the analysis of United States of America policy in the region of the Persian Gulf (period of 1992-2006 years). Analyzed forms and basic directions of foreign-policy strategy of the USA, and also facilities of its realization to the countries of the Persian Gulf.

Сукупність політичних й економічних факторів стали причиною того, що регіон Перської затоки перетворився на арену гострих суперечностей між регіональними та позарегіональними державами. Після закін-

чення Другої світової війни Перська затока була офіційно оголошена як сфера національних інтересів Сполучених Штатів Америки і захист яких є справою національної безпеки США.

© Н. Слободян, 2007